

MITOS BUNG KARNO ING KOMPLEKS WISATA MAKAM BUNG KARNO KUTHA BLITAR

Christya Oka Mahardika

S-1 Jurusan Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa), Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya
hyugachristya@gmail.com

Yohan Susilo, S.Pd., M.Pd.

S-1 Jurusan Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa), Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya

ABSTRAK

Mitos yaiku crita kang asipat suci lan nduweni wujud simbolik. Salah siji mitos kang misuwur lan isih dipercaya ing Kutha Blitar yaiku mitos ngenani Ir. Sukarno utawa Bung Karno. Adhedhasar andharan kasebut, panliten iki nduweni underan, yaiku (1) Kepriye mula bukannya mitos Bung Karno ing KWMBK Kutha Blitar, (2) Mitos apa wae kang ana ing KWMBK?, (3) Kepriye fungsi kang kinandut sajrone mitos Bung Karno ing KWMBK?, lan (4) Kepriye persepsi masyarakat tumrap mitos Bung Karno ing KWMBK?. Tujuwan panliten iki ngandharake underan panliten kasebut. sss

Paedah saka panliten iki kanggo pamaca supaya asil panliten iki bisa menehi informasi ngenani sejarah, fungsi, tradhisi lan kapitayan, sarta persepsi masyarakat ngenani Mitos Bung Karno. Kanggo panulis, supaya bisa nambah kawruh ngenani folklor kang ana ing dhaerahae dhewe. Kanggo panliti liyane, supaya bisa dadi referensi sajrone panlitene sing bacute sarta bisa dadi semangat sajrone nglakoni panliten folklor. Paedah kanggo pamrentah Kutha Blitar, mligine ing babagan kabudayan lan pariwisata supaya bisa didadekake bahan dhokumentasi lan bisa ngrembakake folklor ing Kutha Blitar. Dene kanggo masyarakat sakupenge KWMBK supaya bisa dadi sumber informasi ngenani Mitos Bung Karno ing KWMBK Kutha Blitar sarta minangka sumber dhokumentasi piwulang tumrap bocah-bocah.

Panliten iki nggunakake titingan folklor. Konsep folklor Danandjaja kanggo ngudhari wujud folklor, fungsi/pigunane mitos nggunakake konsep Bascom, teori semiotik miturut Pierce, banjur ngenani resepsi saka masyarakat nggunakake konsep saka Lantini. Panaliten iki nggunakake ancangan kualitatif kanthi metodhe deskriptif. Metodhe lan teknik ngumpulake dhata kanthi cara observasi, wawancara, dokumentasi lan kuesioner. Tatacarane ngolah lan nganalisis dhata yaiku nggunakake transkrip dhata, verifikasi dhata, identifikasi, kondifikasi, penafsiran lan ngandharake dhata adhedhasar undering panaliten lan menehi dudutan saka asiling panaliten.

Mitos Bung Karno ing KWMBK Kutha Blitar iki ngasilake dudutan yaiku mula bukannya mitos Bung Karno adhedhasar pangrembakane KWMBK, mitos Bung Karno kang ana ing KWMBK diperang dadi loro adhedhasar wujud yaiku mitos ngenani pribadine Bung Karno lan mitos ngenani benda-benda kang ana ing KWMBK, fungsi/pigunane mitos Bung Karno yaiku kanggo sarana pangesahan pranata lan lembaga kabudayan, sarana pendidikan, lan piranti kanggo meksa lan ngawasi supaya aturan ing bebrayan tetep bisa diugemi. Pungkasan babagan persepsi masyarakat ngenani mitos Bung Karno ing KWMBK kang nduweni pangaribawa gedhe tumrap bidhang pariwisata lan ekonomi saengga mitos Bung Karno ing KWMBK perlu dijaga supaya terus bisa ngundhakake kawigatane wisatawan.

Tembung wigati: folklor, mitos, kompleks wisata Makam Bung Karno.

PURWAKA

Landhesane Panliten

Kabudayan yaiku asil saka budi lan dayane manungsa tuwuh lan ngrembaka ing satengahe panguripane manungsa, mula wujud-wujud kabudayan kang ana ing bebrayan tansah beda siji lan sijine. Ora ana bebrayan kang ora nduweni kabudayan suwalike uga ora ana kabudayan kang ora nduwe bebrayan panyengkuyunge.

Koentjaraningrat (1948:15) ngandharake menawa kabudayan minangka sakabehing angen-angen lan olah ciptane manungsa, sarta sakabehing asil budi lan dayane kang kudu dikulinakake kanthi cara sinau. Tylor (sajrone Danadjaya, 1984:6) uga ngandharake yen klabudayan iku sakabehane penerangan saing *kompleks* kang ngandhut kwruh, kapitayan, kesenian, moral, hukum, adat istiadat lan kekuwatan-kekuwatan kang diduweni salah sawijine

pawongan. Wujud kabudayan Jawa ora beda kaya kabudayan-kabudayan umume, kaya kang dijlentrehake dening Koentjaraningrat (2004:2-8) wujud kabudayan Jawa diperang dadi telu., ideal, sistem sosial lan fisik.

Salah sawijine kabudayan lokal kang isih ngrembaka yaiku folklor. Salah siji jinis folklor kang isih ngrembaka ing bebrayan yaiku mitos. Mitos yaiku crita kang asipat suci awujud simbolik kang nyritakake sawijine kedadeyan nyata lan imajiner ngenani asal usul lan owah-owahane jagad gumelar lan donyane dewa lan dewi, kekuwatan-kekuwatan kodrati, manungsa, pahlawan lan masyarakat (Endraswara 2003:193). Salah siji mitos kang misuwur lan nganti saiki isih dipercaya yaiku mitos kang kelet ing pribadine Bapak Proklamator Republik Indonesia Ir. Soekarno utawa kang misuwur kanthi asma Bung Karno.

Panliten ngenani Mitos Bung Karno ing Kompleks Wisata Makam Bung Karno (sabanjure dicekak KWMBK) Kutha Blitar minangka salah sijine tuladha kanggo nguri-uri budaya Jawa supaya tetep ngrembaka. Sarta ora gampang ilang kagerus mosak-masike jaman lan ora gampang disirnaake dening budaya manca kang luwih disenengi bebrayan ing jaman saiki. Katitik saka pamawas ing ndhuwur nuwuhake pepenginan panliti kanggo mbabar lan ngudhal Mitos Bung Karno ing KWMBK Kutha Blitar supaya ora cures lan tansaya ngrembaka. Panliti arep ngandharake ngunakake analisis mula bukane (sejarah), struktur legendha, fungsi, nilai-nilai kapitayan sajrone mitos Bung Karno kang ngrembaka ing beberayan. Mligine bebrayan sakupenge KWMBK kanthi tingingan folklor. Panliten kaya mangkene dikarepke bisa ndhudhah semangane para mudha supaya bisa terus nduweni krenteg kanggo ngrembakaake, njaga lan nyengkuyung budaya-budaya Jawa kanthi dhasar mangerteni bab kasebut banjur diwujudake arupa laporan panliten kanthi irah-irahan Mitos Bung Karno ing Kompleks Makam Bung Karno Kutha Blitar (Tingingan Folklor).

Underane Panliten

- (1) Kepriye mula bukane mitos Bung Karno ing Kompleks Makam Bung Karno Kutha Blitar?
- (2) Mitos apa wae kang ana ing Kompleks Makam Bung Karno Kutha Blitar?
- (3) Kepriye fungsi kang kinandut ing mitos Bung Karno ing Kompleks Makam Bung Karno Kutha Blitar?
- (4) Kepriye pamawas masyarakat ngenani mitos Bung Karno ing Kompleks Makam Bung Karno Kutha Blitar.

Ancase Panliten

Ancas sajrone panliten iki, antarane:

- (1) Njlentrehake mula bukane mitos Bung Karno ing Kompleks Makam Bung Karno Kutha Blitar?
- (2) Njlentrehake mitos apa wae kang ana ing Kompleks Makam Bung Karno Kutha Blitar?
- (3) Njlentrehake fungsi kang kinandut ing mitos Bung Karno ing Kompleks Makam Bung Karno Kutha Blitar?
- (4) Njlentrehake pamawas masyarakat ngenani mitos Bung Karno ing Kompleks Makam Bung Karno Kutha Blitar

TINTINGAN KAPUSTAKAN

Panliten Saemper

Panliten-panliten sadurunge utamane ngenani mitos kang kaya ditindakake dening Nurudin Agus Kurniawan (2008) Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya “Tingingan

Struktural Mitos Nyi Rara Kidul ing Desa Nglebeng Kecamatan Panggul Kabupaten Trenggalek” panliten iki ngrembag ngenani mitos Nyai Rara Kidul kang ngrembaka ing Desa Nglebeng Kecamatan Panggul Kabupaten Trenggalek. Panliten iki nggunakake tingingan strukturan kanggo ngrembag lan ngandharake topik.

Panliten ngenani mitos liyane ditindakake dening Ulfa Kristiani (2008) Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya “Mitos Watu Akik ing Galeri Mbah Lamidi (Tingingan Folklor)” panliten iki ngenani mitos benda kang arupa watu akik ing sawijining galeri yaiku galeri Mbah Lamidi. Panliten iki nggunakake tingingan folklor, nangin objek kang diandarake mung ngenani benda kang arupa akik.

Panliten saemper ngenani mitos liyane yaiku ditindakake dening Fransisca Andriani (2012) Pendidikan Bahasa dan Sastra Indonesia Mitos Alas Ketonggo Srigati (Petilasan Prabu Brawijaya V) Di Desa Babadan, Kecamatan Paron, Kabupaten Ngawi (Kajian Struktur, Fungsi, Nilai Budaya, Dan Pengaruh) panliten iki ngenani Alas Ketonggo Srigati isih nyimpen karya lisan lan dipercaya karo warga lan dilisanake sacara turun temurun, sarta isih kebak mitos-mitos lan tradhisi kang dipercaya dening masyarakat sakupenge.

Panliten iki kalebu panliten deskriptif kualitatif. Amarga anane pertimbangan ngenani dhata kang diasilake arupa dhata deskriptif yaiku dhata lisan lan tinulis. Panliten iki ndheskripsiake makna sawijine obyek utawa kedadayan kang dadi kajian panliten.

Panliten ngenani mitos liyane ditindakake dening Merry Crista (2013) Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya “Mitos lan Tradhisi ing Pasareyan Sunan Bejagung Semanding Kabupaten Tuban” panliten iki ngenani mitos lan tradhisi ing pasareyan Sunan Bejagung Semanding Kabupaten Tuban. Sajrone panliten iki ngrembag ngenani mitos kang ngrembaka uga ngenani reroncene tradhisi kang ana ing pasareyan sunan Bejagung Semanding Kabupaten Tuban.

Panliten kang topike padha liyane yaiku panliten kang ditindakake dening Mirza Krisna Gita Pratiwi (2017) saka “Pendidikan Bahasa dan Sastra Indonesia, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya, Mitos-Mitos Di Gunung Lawu: Analisis Struktur, Nilai Budaya, dan Kepercayaan” ngenani Kabupaten Magetan lan Kabupaten Karanganyar yaiku siji ingantarane kabupaten kang manggon ing Jawa Timur lan Jawa Tengah kang nduweni maneka warna mitos. Siji ing antarane mitos kasebut ana ing gunung kang ana ing dhaerah kloro kasebut, yaiku Gunung Lawu. Kemistisan

saka gunung kasebut wis misuwur ing masyarakat Indonesia, mligina masyarakat Jawa.

Panliten iki kalebu panliten deskriptif kualitatif. Amarga anane pertimbangan ngenani dhata kang diasilake arupa dhata deskriptif yaiku dhata lisan lan tinulis. Panliten iki ndheskripsiake makna sawijine obyek utawa kedadayan kang dadi kajian panliten.

Panliten-panliten sadurunge iku kalebu panliten kang ngrembag ngenani mitos-mitos sawijining tokoh kang ngrembaka ing dhaerah tartamtu, mitos ngenani artefak minangka sarana pangulawenthah sajrone bebrayan, uga mitos ngenani papan panggonan kang misuwur ing masyarakat. Dene kang mbedakake panliten iki karo liyane yaiku objek kan ditindingi beda lan kajian kang digunakake uga luwih rowa ngenani mula bukane crita, dheskripsi mitos, fungsi nilai sarta tanggapan masyarakat ngenani *eksistensi* mitos saengga bakal ngasilake panliten kang beda.

Konsep Masyarakat lan Budaya Jawa

Tembung masyarakat salae saka basa Arab Syarakah kang tegese “ikut serta”. Miturut Ahmadi (1997:97) Masyarakat yaiku sakumpulane manungsa kang wis nduwe tatanan urip, norma-norma, adat istiadat kang diugemi sajrone bebrayan. Dene miturut Gillin (Sajrone Ahmadi, 1997:225) ngandharake yen masyarakat yaiku sakumpulane manungsa kang paling gedhe kang nduweni Pakulinan, tradhisi, solah bawa kang nduweni rasa persatuan lan kesatuan kang padha.

Masyarakat Jawa nduweni kabudayan kang adiluhung kang ora bisa uwal saka panguripane saben dina. Kabudayan mau didadekake pedhoman kanggo tumindak lan lakune. Mula saka kuwi, kabeh solahbawane masyarakat Jawa minangka urip ing bebrayan isih ana sambunge karo budaya. Yembung kabudayaan asale saka basa Sansekerta *buddhaya*, saka tembung budhi kang nduweni teges akal / budi utawa pikiran (Ahmadi, 1986:2). Miturut Kroeber (2003:160) kabudayan minangka sakabehen Pakulinan, tatacara, gagasan, sarta nila-nilai kang disinaoni lan bisa diwarisake. Tylor (2003:159) uga ngandharake yen kabudayan kaya dene kaweruh, seni, hukum, moral, lan basa.

Budaya kuwi nduweni unsur-unsur kang baku, yaiku: (1) sistem religi lan upacara agama, (2) sistem organisasi kemasyarakatan, (3) sistem kaweruh, (4) basa, (5) seni, (6) sistem pangupajiwa, lan (7) sistem teknologi lan piranti. Unsur kabudayan kasebut asipat universal. Tegese mesti ana ing masyarakat lan ora bisa uwal saka tumindake manungsa, sarta ora bisa diperang siji lan sijine. Tata urutane unsur budaya mau nggambarake angel lan gampang unsur kebudayaan anggone owah gingsir. Saya medhun uruane tansaya gampang owahe.

Unsur kang paling dhuwur yaiku sistem religi lan upacara agama minangka unsur kang paling angel owah jalaran sesambungan karo kapitayan. Sistem teknologi yaiku unsur sing paling ngisor minangka unsur kang paling gampang owah jalaran tansaya suwe teknologi bakale tansaya ngrembaka sarta manungsa saya suwe bakale saya maju lan mbutuhake teknologi sarta pitanti kang saya menakake urip saengga ora perlu ruwet.

Konsep Folklor

Kanthi etimologis folklor sing asale saka bangsa kulon yaiku folklore, kang dumadi saka rong tembung folk lan lore. Miturut Dundes, folk nduweni teges kumpulaning manungsa kang nduweni pratandha fisik, sosial, lan kabudayan saengga bisa dibedaake karo kelompok liyane dene lore ateges tradisi kang diduweni folk mau, tegese saperangan kabudayan sing diwarisake turun temurun kanthi cara lesan utawa lumantar tuladha sing nduweni gerak isyarat utawa piranti pambiyantu agawe pangiling-iling. Saka katrangan iku mau bisa didudut yen folklor nduweni teges saperangan kabudayan salah sawijine kang sumebar sarta diwarisake kanthi cara turun tenurun, ing jinis kolektif apa wae, kanthi tradhisional nanging versine bisa beda-beda, dene ing wujud lisan kanthi nggunakake tuladha, yaiku anane gerak isyarat utawa piranti pambiyantu (Dananjaja, 2007:1-2).

Folklor bisa diperang adhedhasar tipene miturut Dananjaja (2007:21-22) folklor bisa diperang dadi telu, yaiku :

- 1) Folklor lisan, wujud pancen lisan, wujud kaya ta ungkapan tradhisional, lelagon rakyat, puisi rakyat (pantun, syair, gurindam), pitakonan tradhisional (tekateki), cerita rakyat (dongeng lan legendha).
- 2) Folklor setengah lisan, wujud campuran saka unsur lisan lan unsur sing dudu lisan. Tuladhane kaya ta drama rakyat (kethoprak, wayang, ludrug), tari rakyat (srimpi, gambyong, remo), kapitayan lan tahayul (gugon tuhon), upacara-upacara tradhisional (mantenan, kepaten), dolanan tradhisional (gobaksodor, bentengan), sarta hiburan lan pesta rakyat.
- 3) Folklor dudu lesan, wujud ora lisan senajan diwulangake kanthi cara lesan, wujud material kaya ta arsitektur rakyat, sandhangan, panganan rakyat, obat-obatan tradhisional, alat musik, lan seni kerajinan rakyat, sarta kang dudu awujud material, kayata musik (gamelan) lan basa isyarat.

Konsep Tradhisi

Tembung tradhisi kanthi etimologis nduweni teges adat pakulinan sing turun temurun saka para leluhur kang ditindakake dening masyarakat, nduweni pambiji utawa

tanggapan yen cara-carane wis trep, salah sawijie cara sing becik lan bener (Tim,1995:1069). Ing basa latin tembung tradhisi nduweni teges seni warisan budaya kang ngrembag kanthi turun temurun. Poerwadarminta (1976:188) negesi tradhisi minangka sakabehing adat, kapitayan, lan liya-liyane kang diwarisake para leluhur.

Saka andharan ing ndhueur bisa dingerteni yen tradhisi iku ngrembaka lan owah miturut kahanan kang ana, tradhisi ing masyarakat bakal ditindakake lan diterusake para warga yen tradhisi iku dirasa nduweni paedah, kosok baline yen tradhisi iku mau ora nduweji piguna mula bakal ditinggalek dening para bebrayan. Kapitayan sajrone tradhisi-tradhisi kang ana ing Mitos Bung Karno ing KWMBKKutha Blitar nganti saiki isih diugemi dening masyarakat panyengkuyunge sarta isih dioercaya masyarakat sakiwatengene mligine lan masyarakat kutha Blitar umume. Kapitayan sajrone tradhisi ing Mitos Bung Karno ing KWMBKKutha Blitar sing sanjerone uga ngandhut kapitayan lan tradhisi kang kalebu adat.

Konsep Mitos

Tembung mitos asale saka Basa Yunani *mythos* kang tegese cerita dewata, dongeng ngenani dumadine bumi lan isine. Mitos uga ditegesi minangka kadewatan, dumadine bumi lan isine, crita kepitayan marang donya gaib (Zulfahur 1997: 45-46).

Mitos asipat komunal lan anonim tegese kaanane mitos iku diakoni dening masyarakat panyengkuyunge lan dadi tuntunan, pangriptane mitos kasebut ora dimangerteni utawa dilalekake masyarakat panyengkuyunge (wellek lan Warren 1990: 243-244)

Miturut Endraswara (2006: 193-34) Mite utawa Mitos yaiku cerita suci kang wujud simbolik, ngisahake sawernane prastawa nyata lan *imajiner* ngenani asal usul lan owah-owahan jagad gumelar lan ndonyane dewa dewi, kekuwatan-kekuwatan sandhuwure kodrati manungsa, pahlawan, lan masyarakat saengga mitos nduweni titikan-titikan dhewe. Titikane mitos yaiku:

- (1) Mitos sering nduweni sipat suci utawa sakral, amarga asring nduweni sesambungan karo tokoh kang sering dipuja.
- (2) Mitos mung bisa ditemoni ing donyane mitos, dudu ing donya panguripan sabendina utawa ing mangsa kawuri kang nyata.
- (3) Mitos lumrahe sesambungan karo kedadayan-kedadayan kang penting.
- (4) kaanane mitos ora penting, amarga jagade mitos lan jamane mitos ora sambung karo kemungkinan-kemungkinan lan wates-watese donya kang nyata.

Mitos nduweni sesambungan kang rapet karo masyarakat Jawa, bab kasebut amarga kapitayan lan kapercayane masyarakat Jawa tumrap mitos kuwat

banget. Endraswara (2006:194-195) ngandharake patang bentuk mitos kaya ing ngisor iki:

- (1) Mitos kang arupa gugon tuhon, yaiku larangan-larangan tartamtu yen dilangar wong kasebut bakal nampa akibat kang ora apik. Tuladhane palakrama karo sedulur misan, tumbak tinumbak lan geing(klairan wage lan paing) lansapanunggalane.
- (2) Mitos arupa bayangan *asosiatif*, yaiku mitos kang sesambungane karo pangimpen. Wong jawa isih percaya yen ngimpi kang ala bakal nekaake musibah, ngimpi kang apik dipercaya minangka pratandha bakal tekane kabagyan lan rejeki.
- (3) Mitos kang arupa sirikan kang kudu dihindari, mitos iki isih asipat *asosiatif* tapi utamane yaiku ing aspek ora ilok yen dilakoni. Tegese yen nglanggar bab-bab kang disiriki dipercaya bakal oleh akibat kang ora ngenakake.
- (4) Mitos kang arupa dongeng, legendha, lan crita-crita. Bab iki biyasane diyakini amarga isih nduweni legitimasi kang kuwat sajrone pikirane wong Jawa. Tuladhane mitos Kanjeng Ratu Kidul, Dewi Sri lan sapanunggalane.

Adhedhasar bentuk mitos kasebut, mitos Bung Karno ing KWMBKKalebu bentuk mitos kang pungkasan yaiku arupa legendha lan crita-crita. Bung Karno kang nduweni pangaribawa gedhe tumrap perjuangan kemerdekaan Indonesia dianggep nduweni kekuwatan kang linuwih nganti sawise seda kalinuwihan kasebut isih banget dipercayai dening masyarakat bawor saka crita-crita kang tuwuh saka pengalaman masyarakat banjur mitos ngenani Bung Karno saya ngrembaka.

Konsep Fungsi

Mitos minangka saperangan kabudayaan kang disebarake lan diwarisake kanthi cara turun temurun lan tradhisional lumantar lisan utawa kanthi gerak isyarat (*mnemonic device*). Salah sawijine ciri folklor yaiku nduwe piguno ing panguripane masyarakat kanggo negesake idhentitas utawa ciri supaya integrasi sosial lan kanthi simbolis bisa saya ningkat. Miturut Bascom (ing Dananjaja 1994:19) fungsi folklor yaiku (1) minangka sistem proyeksi, (2) dadi piranti kanggo ngesahake pranata-pranata lan lembaga kabudayan, (3) dadi sarana panggulawethah marang bocah-bocah, (4) minangka piranti kang meksa lan ngawasi supaya norma-norma ing bebrayan bisa tansah dilakoni. Miturut Dundes (sajrone Sudikan, 2001:100) fungsi folklor ana lima antarane: (1) nggawe rasa kerukunan antarane bebrayan, (2) menehi wong piranti kang bisa dibenerake dening bebrayan, (3) supaya ora dadi padudon ing bebrayan, (4) dadi piranti kang bisa nglindungi bebrayan saka tumindak sing ora adil, lan (5) bisa menehi hiburan dening bebrayan saka panggaweyan kang angel ing ndonya.

Konsep Nilai Budaya

Nilai budaya yaiku konsep abstrak kang dadi pondasi lan nduweni nilai ing bebrayan, Koentjaraningrat (1998:25) ngandharake yen nilai budaya minangka konsep kang urip ing pamikire manungsa ngenani samubarang kang dianggep nduweni nilai sajroning urip ing bebrayan, mula saka kuwi sistem nilai budaya nduweni piguna kanggo pedoman urip sarta manggon ing tataran paling ndhuwur.

Wujud nilai budaya sajrone masyarakat sejatine kanggo analisis kabudayan supaya luwih rowa. Sistem nilai kabudayan sajrone masyarakat, yaiku: (1) hakikat panguripane manungsa, yaiku pambédane pananggap manungsa tumrap pola panguripane sajrone masyarakat, (2) hakikat asline karya manungsa, yaiku pola pikir masyarakat tumrap karya kang diasilake sajrone panguripan, (3) hakikat papan lan wektu tumrap manungsa, yaiku orientasi manungsa tumrap kedadean kang wis kelakon lan bakale kedadean ing mangsa ngarep, (4) hakikat manungsa lan alam, yaiku tumindak manungsa tumrap alam kang dadi papan panguripane, (5) hakikat manungsa lan kamanungsan, tumindake manungsa siji lan maungsa liyane ing bebrayan. Andharan ing ndhuwur bisa didudut yen nilai budaya yaiku konsep kang ana ing pamikire manungsa minangka anggota ing bebrayan lan ngenani samubarang kang wigati lan nduweni nilai sajrone urip ing bebrayan. Kahanan kasebut bisa menehi pangaribawa ing solah bawa lan ndadekake panutan ing urip bebrayan.

Konsep Simbol lan Makna

Sajrone uripe manungsa saben dina mesthi ngerti apa kuwi simbol, tandha, lan lambang. Tuner (Dharmojo, 2005:28) ngandharake yen istilah tandha lan simbol asring digunakake sajrone teges kang padha nanging panggonane bisa beda. Simbol, tuladha, uga lambang nduweni pangerten kang padha yaiku barang utawa babagan apa wae kang nduweni piguna kanggo makili barang utawa samubarang liyane. saka katelu istilah kasebut kang asring dienggo yaiku simbol. Tembung simbol asale saka basa manca *symbolicum* kang tegese tuladha kanggo negasi samubarang. Simbol kuwi dumadi saka samubarang bab liyane.

Noth sajrone (Ratna, 2009:171) uga ngandharake simbol nduweni patang teges yaiku : (1) teges esensial, (2) teges kang ora cetha, (3) teges rasional, lan (4) teges kang ora sadhar. Saliyane kuwi simbol uga nduweni titikan dening Darmojo (2005:27), yaiku (1) simbol asipat figuratif tegese mesti nuduhake marang samubarang kang ana ing sanjabane awake, (2) simbol diserep ing wujud obyektif uga dadi sawijine konsepsi imajinatif, (3) simbol nduweni daya kadigdayan kang

asipat gaib, mistis, rohaniyah, sarta nomer (4) simbol nduweni oyod sajrone bebrayan lan oleh panyengkuyunge babrayan.

Pierce sajrone (Eagleton, 2006:145) ngandharake yen tanda kaperang saka: ikon (icon) yaiku sawijine tanda kang dumadi adhedhasar ana pepadhan sing memper karo samubarang kang ditandhani, tuladhane gambar lan gagasane. Indeks (index) yaiku sawijine tandha kang nduweni sebab musabab karo apa kang disesulihi, tuladhane ana beluk mesthi ana geni. Simbol (symbol) yaiku sawijine tandha kang ditemokake dening paugeran umum (konvensi), tuladhane manthuk tandhane gelem. Piranti kang awujud simbol biyasane manggon ing upacara-upacara tradhisi. Saliyane nduweni guna, uga nuduhake yen piranti kasebut minangka sumber informasi utawa kaweruh. Saliyane kuwi uga nuduhake yen manungsa iku titahe dadi manungsa kang saka kabudayane, manungsa kang nduweni adab lumantar budaya kang kebab simbol, tandha, lan pralambang. Lumantar simbol, tandha, lan pralambang kang disinaoni banjur dilakoni bisa dadi salah sawijine sarana ngleluri budaya, utamane budaya dhaerahe kang sansaya cures.

Konsep Persepsi

Panguripane manungsa ora uwal saka lingkungan fisik utawa sosiale. Nalika manungsa iku dilairake, nalika iku uga manungsa kanthi cara langsung nduweni sesambungan karo donya sakupenge. Wiwit saka iku uga manungsa langsung nampa stimulus saka njaba awake, lan bab iki ana sesambungane karo persepsi.

Persepsi bisa teka saka njabane individu uga saka njerone individu kasebut. Sajrone persepsi masiya stimulus kang diwenehna padha tapi merga anane pengalaman kang beda, daya pikir kang ora padha, lan referensi kang beda saengga ana kemungkinan asil persepsi antarane pawongan siji lan sijine beda. Kahanan kasebut menehi gambaran ngenani persepsi iku pancen asipat individual (Walgito 2010:100). Persepsi uga bisa ditegesi kepriye sawijine pawongan nduweni kesan pertama, prasangka apa kang menegi pangaribawa lan jinis informasi apa kang dienggo supaya bisa mengerteni kesan kasebut lan sepira akurate kesan kasebut (Sugiyono 2005:34)

Pambenane asil persepsi antarane individu siji lan liyane bisa disebabake bab-bab ing ngisor iki:

- (1) Kawigaten, biyasane individu ora nangkep sakabehe rangsangan kang ana ing sakupenge bebarangan, nanging menehi kawigaten marang siji apa rong obyek wae. Bedane fokus antarane siji lan liyane nuwuhake anane beda persepsi.
- (2) Set, yaiku pangarep-arep ngenani rangsang kang bakal tuwuh.

- (3) Kabutuhan, mujudake kebutuhan kang wektu iku tuwuh ing salah sijine pawongan bisa nduweni pangaribawa tumrap persepsine pawongan kasebut. Kanthi mangkono kebutuhan kan beda uga nyebabake persepsi kang beda.
- (4) Sistem nilai kang ana ing masyarakat uga nduweni pangaribawa tumrap tuwuhe beda persepsi.
- (5) Titikan kapribadene individu nduweni pangaribawa tumrap persepsi.

Mitos mujudake bagean saka sistem kapercayan, kapercayan masyarakat ngenani anane kekuwatan lan sawijine bab kang nduweni daya linuwuh., kaya dene Mitos Bung Karno. Wiwitane tuwuhe persepsi yaiku anane stimulus saka individu kasebut uga saka njaba. Mitos Bung Karno mujudake stimulus tumrap masyarakat sakupenge. Masyarakat kang sowan bakal menahi persepsi kang beda adhedhasar pola pikire dhewe-dhewe. Percaya apa orane masyarakat tumrap mitos kang ngrembaka mujudake persepsi religi tumrap mitos Bung Karno.

Landhesan Analisis

Landesan teori analisis iki digunakake kanggo lelandhesan ngolah data Mitos Bung Karno ing KWMBK Kutha Blitar adhedhasar prekara kang kepengin dionceki. Sajrone perangan ing ngisor iki bakal daindharake landhesan teori saka sawenehing para ahli kang digunakake kanggo nintingi bab sajrone objek penelitian. Lelandhesan kuwi mau, digunakake supaya andharan babagan panliten tansah lumaku adhedhasar konsep kang wis ditemokake, kanggo nintingi lelandhesan perkara mula bukane Mitos Bung Karno ing KWMBK Kutha Blitar lan kapitayan kang ana ing njerone bakal nggunakake teiti folklor. Wujud folklor kaperang dadi telu, yaiku: (1) folklor lisan yaiku folklor kang awujud lisan, tuladhane basane rakyat (logat, julukan, pangkat tradhisional, title bangsawan), ungkapan tradhisional (paribasan, pepatah), pitakonan tradhisional (teka teki), cerita rakyat (dongeng lan legendha). (2) Folklor setengah lisan, wujud campuran saka unsur lisan lan unsur sing dudu lisan. Tuladhane kaya ta drama rakyat (kethoprak, wayang, ludrug), tari rakyat (srimpi, gambyong, remo), kapitayan lan tahayul (gugon tuhon), upacara-upacara tradhisional (mantenan, kepaten), dolanan tradhisional (gobaksodor, bentengan), sarta hiburan lan pesta rakyat. (3) Folklor dudu lesan, wujud ora lisan senajan diwulangake kanthi cara lesan, wujud material kaya ta arsitektur rakyat, sandhangan, panganan rakyat, obat-obatan tradhisional, alat musik, lan seni kerajinan rakyat, sarta kang dudu awujud material, kayata musik (gamelan) lan basa isyarat (Dananjaja, 1994:21-22)

Kanggo ngandharake konsep mitos saka Endraswara. Miturut Endraswara Mitos ing Jawa dadi

bagean saka tradhisi kang bisa ngandharake asal-usul donya utawa kosmis tertamtu ing njerone sering ngemu crita-crita dedaktis kang mujudake kesaksian kanggo ngandharake donya, budaya lan masyarakat kang dimaksud. Mitos kawitane bisa wae mung duweke sawijine pawongan utawa kolektid cilik wae lan biyasane sumbere saka pangonan-panggonan kang sakral (Endraswara 2006: 193-195)

Konsep sabanjure ngenani fungsi kang bakal nggunakake konsep fungsi Bascom. Miturut Bascom (ing Dananjaja 1994:19) fungsi folklor yaiku (1) minangka sistem proyeksi, (2) dadi piranti kanggo ngesahake pranata-pranata lan lembaga kabudayan, (3) dadi sarana panggulawethah marang bocah-bocah, (4) minangka piranti kang meksa lan ngawasi supaya norma-norma ing bebrayan bisa tansah dilakoni. Sajrone nindakak teori fungsi meshi ana modifikasi, ing kene ketambahan anane fungsi liya kaya dene minangka sarana ngalap berkah, sarana kanggo nentremake ati, minangka sarana ngrakrtake paseduruan lan sarana pelestarian budaya.

Pungkasn yaiku persepsi masyarakat, Persepsi ditegesi minangka sistem keapitayan kang mbentuk sistem. Mikir ngenani sipat “sawijine” kanthi cara wutuh lan dampake menyang lingkungan. Cendhake tembung persepsi mujudake struktur cara pandang kang dipengaruhi dening kabudayan, banjur ngobahake utawa mbentuk sawijine *spirit* kanggo ngandharake sawijine prastawa. Cara pandang sering dideleng minangka perangkat persepsi lan asumsi fundamental kang kalebu kepriye sawijine kabudayan ngarekake marang panyengkuyunge kanggo nerangake sawijin semesta, sipat alam, jenis *spirit* impersonal, tumindak apik lan ala, kabegjan, kekuwatan lan sapanunggalane (Liliweri 2003:152) kanggo ngerteni akeh apa orane masyarakat mligine ing Kutha Blitar kang ngerteni ngenani isi, crita, kapitayan, sarta tradhisi-tradhisi kang kinandhut sajroning Mitos Bung Karno ing KWMBK Kutha Blitar sarta bisa ngerteni kepriye pamawase masyarakat ngenani budaya Jawa kang nganti saiki isih di ngleluri kanthi apik. Tanggapan masyarakat bisa kaukur kanthi nggunakake angket.

METODHE

Ancangan Panliten

Panliten Mitos Bung Karno ing KWMBK Kutha Blitar iki nggunakake ancangan panliten deskriptif kualitatif. Sudikan (2001:85) ngandharake metode deskriptif kualitatif yaiku metodhe kang nggunakake cara nyatet kanthi njlimet lan tliti sakabehe kahanan kang dideleng, dirungu, lan diwaca saka asil wawancara, video, rekaman, dokumen, lansapanunggalane. Kanthi metode iki panliti bisa njlentrehake sakabehe perkara-

perkara kang ana sesambungane karo Mitos Bung Karno ing KWMBKKutha Blitar masyarakat panyengkuyunge.

Sumber Dhata lan Dhata

Sumber dhata yaiku sumber kang menehi informasi utawa kawruh marang panliti. Hoflan (sajrone Moleong, 2002:153) njlentrehake sumber dhata sajrone panliten ana Loro, yaiku dhata primer lan dhata sekunder. Sumber dhata primer ing panliten iki yaiku Mitos Bung Karno ing KWMBK Kutha Blitar. Sumber dhata sekunder sajrone panliten yaiku masyarakat panyengkuyung folklor kasebut.

Data sajrone panliten iki diperang dadi loro yaiku dhata primer lan dhata sekunder (Purhantara, 2010:79). Dhata primer sajrone Mitos Bung Karno ing KWMBK Kutha Blitar dijupuk saka Mitos Bung Karno ing KWMBKKutha Blitar kang awujud ukara, tetembungan, sarta wacana saka crita Mitos Bung Karno ing KWMBKKutha Blitar. Dhata sekunder dijupuk saka masyarakat panyengkuyung folklor kang ana ing sakupenge KWMBK, dhatane arupa ukara utawa wacana kanthi sarana wawancara.

Tata Cara Nglumpukake Dhata

Ing panliten iki ngunakake tata cara ngumpulake dhata kaya kang bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

Observasi

Sudikan (2001:112) ngandharake yen salah sawijine jinis observasi yaiku ndeleng langsung kadadeyan kang ana ing lapangan. Observasi kasebut diwastani observasi terlibat. Kaliwihan observasi terlibat ditegesi minangka wujud observasi kang dibarengi karo sesambungan antarane panliti bisa ngerteni tata cara Mitos Bung Karno KWMBK Kutha Blitar kanthi langsung lan ngasilake dhata kang luwih valid lan jangkep. Tata cara observasi ing panliten kang ditindakake panliti, yaiku (1) panliti teka ing panggonan ditindakake Mitos Bung Karno ing KWMBKKutha Blitar, (2) panliti ndeleng langsung saben-saben adicara, (3) Njupuk dhokumentasi kang ana sesambungane karo Mitos Bung Karno ing KWMBKKutha Blitar, (4) nyathet kang dirasa perlu lan ana sesambungane karo panliten.

Wawancara

Miturut Sudikan (2001:90) wawancara yaiku tatacara nglumpukake katrangan utawa dhata ngenani panguripan manungsa ing urip bebrayan. Langkah langkah wawancara ing Mitos Bung Karno ing KWMBK Kutha Blitar yaiku:

- (1) Nysusun catethan pitakonan kanggo informan kang arep ditakokake marang informan yaiku pemandhu KWMBK.
- (2) nekani kantor humas KWMBKbanjur nrmtokake papan lan dina kang pas kanggo wawancara.

- (3) Panliti nekani papan kang wis ditemtokake lan informan uga sarujuk karo wawancara cundhuk karo dina lan wektu wawancara kang wis ditemtokake.

- (4) Panliti nyathet bab bab kang wigati lan sesambungan karo Mitos Bung Karno ing KWMBK Kutha Blitar.

Angket

Kuisisioner kang digunakake sajrone panliten iki awujud angket. Angket utawa kuisisioner ing panliten iki ditujuake menyang para informan panyengkuyung Mitos Bung Karno ing KWMBKKutha Blitar. Miturut Arikunta (2006:225) sadurunge angket disusun kudu ana tata carane yaiku:

- (1) Ngrumusake tujuan kang bakal diandharake sajrone kuisisioner utawa angket.
- (2) Ngdhentifikasi variabel kang bakal didadekake sasaran kuisisioner utawa angket.
- (3) Njlentrehake sakabehe variabel dadi sub variabel kang luwih mligi.
- (4) Nemtokake jinise dhata kang bakal dilumoukake lan kanggo nemtokake teknis snalisi.

Burhan (2006:69-70) ngandharake ngenani kuisisioner utawa angket asipat winates, mula sakabehe pitakonan kang bakal siajokake kudu sesambungan karo tujuwan panliten. Sajrone kuisisioner utawa angkat kang digawe, kudu nduweni dhasar pokok kanggo tujuwan-tujuwan panliten, inga natarane:

- (1) Pitakonan ngenani fakta, tuladhane umur, pandhidikan, paungpajiwa, status perkawian, agama responden.
- (2) Pitakoanna ngenani penemuan lan sikap responden ngenani babagan kang padha karo babpenelitiane.
- (3) Pitakoanna ngenani sakabehe indormasoi kang siweruhi responden kanthi jwero.
- (4) Pitakonan ngenani pambiji responden iku dhewe lan kepriye kahanan tata laku bebrayan ing skupenge panggonan panliten.

Dhokumentasi

Dhokumentasi sajrone panliten iki ditindakake supaya oleh gambatan umum ngenani lokasi, utawa dhata-dhata kang wis dikumpulake saka instansi kang relevan karo tema panliten iki yaiku ing KWMBKKutha Blitar. Dhata wujud photo kang sesambungan karo fokus panliten lan ditampilna munangka dhata palengkap gambaran objek.

Tata cara dhokumentasi sajrone panliten ngenani Mitos Bung Karno ing KWMBKKutha Blitar yaiku:

- (1) Panliti nekani papan kang semambung karo Mitos Bung Karno ing KWMBK Kutha Blitar ing KWMBK.
- (2) Panliti njingglengi langsung apa wae kang sesambungan karo Mitos Bung Karno ing KWMBKKutha Blitar.

- (3) Panliti njupuk gambar kegiatan kang ana sesambungane karo Mitos Bung Karno ing KWMBK Kutha Blitar jangkep karo ubarampe kang dibutuhake.

Alih Wacana (Transkripsi)

Alih wacana (transkripsi) saka tulisan nang tulisan iki ora gampang, miturut Riceour (sajrone Sudikan, 2014:254) nulisa lan nutur utawa tulisan lan tuturan kemampuane manungsa iku asale saka rong bentuk kang beda. Teknik transkripsi kang digawe panliten iki ngawe prinsip mindah kanthi setya. Prinsip iki ngandharake yen tembung-tembung kang diandharake dening informan kabeh dipindah dadi tulisan. Apik iku ujaran kang salah, maknane kang ora nggenah sajrone ngomong, utawa dialeg Hutomo (sajrone Sudikan 1991:18).

Instrumen Panliten

Instrumen panliten yaiku sakabehe piranti utawa alat bantu kang dipilih kan digunakake panliti sajrone kegiatan nglumpukake dhata saengga kagiyatan kasebut dadi sistematis lan ngampakake marang panlitene (Alikunto, 2009:227). Ana saperangan piranti kanggo kabutuhan panliten, yaiku:

- (1) Panliti minangka instrumen panliten.
- (2) Lembar observasi kanggo mawas sajrone proses Mitos Bung Karno ing KWMBK Kutha Blitar.
- (3) Daptar Pitakonan wawancara kanggo nggolek informasi saka informan.
- (4) Angket kanggo ngisi pitakon-pitakon kang esensi ngenani Mitos Bung Karno ing KWMBK Kutha Blitar.
- (5) Alat bantu panliten:
 - a. Kamera digital kanggo njupuk gambar ing metode observasi.
 - b. *Handphone* kanggo ngrekam asile wawancara utawa proses lan adicara ing KWMBK.
 - c. Buku tulis lan piranti tulis kanggo nyatet sakabehe panliten.

Keabsahan Dhata

Dhata kang wis diasilake sajrone panliten Mitos Bung Karno ing KWMBK Kutha Blitar iki kudu diuji lan dipriksa kabenerane, cara iki ditindakake supaya asil panliten iki bisa dipercaya, miturut Sudikan (2001:169), keabsahan dhata iki bisa dibuktiake kanthi cara : (1) nindakake triangulasi, sajrone triangulasi bisa ditindakake kanthi patang cara yaiku, transbulasi sumber data, transbulasi sumber data, triangulasi nglumoukne data, triangulasi tumrap metode pangumpulan data, lan triangulasi tumrap analisi sakabehe teori kanthi cara ngoleki teori kang relevan utawa selarand kang ana sajrone panliten, (2) nindakake *peer debriefing*, yaiku cara kang digunakake kanggo mriksa lan nguji asil

panliten kang baner, (3) *member check* lan *audit*al yaiku mriksa dhata kang isih mentah utawa durung diolah kaya dene wawancara lan dokumen.

Tata Cara Nganalisi Dhata

Analisis ing tata lakune Mitos Bung Karno ing KWMBK Kutha Blitar ngunakake tatacara kaya ing ngisor iki:

- (1) Panliti nyatet lan nglumpukake sakabehe data asli saka ngamati samubarang kang sesambungan karo Mitos Bung Karno ing Kompleks Wisata Makam Bung Karno Kutha Blitar ing Kompleks Makam Bung Karno.
- (2) Panliten iki dilakoni kanthi cara wawancara lan nganalisi banjur asile dicatet. Mula saka asile wawancara kalebu saka salah sijine panyenguyung kanggo wong kang luwih wasis ing babagan Mitos Bung Karno ing Kompleks Wisata Makam Bung Karno Kutha Blitar kasebut.
- (3) Dhata kang wis ana, banjur diperang adhedhasar guna lan prakara kang arep di tliti. Kaya dene wujud, ubarampe, babgan makna, simbolis, banjur dianalisis kanthi cetha.
- (4) Transkripsi yaiku ngubah dhata lisan menyang tulis.
- (5) Ngandharake luwih cetha adhedhasar analisis kabeh data kang wis ana.
- (6) Saka olehe dhata banjur ing punngkasan diandharake bab dudutan babagan ringkesan ide panliten.

Tata Cara Nyuguhake Asil Panliten

Tata cara nyuguhake asil ing panliten iki yaiku kanthi cara formal lan informal. Analisis kanthi cara *formal* yaiku analisis kang nggunakake angka lan *tabel*. Analisis *informal* yaiku analisis dhata kang nggunakake tembung-tembung (Sudaryanto, 1993:144-145) kang gumathok karo jinise prakara sajrone panliten.

ANDHARAN LAN JLENTREHAN

Etnografi Wilayah Kutha Blitar

Panliten ngenani kabudayan mligine bab folklor iku ora bisa uwal saka andharan etnografi wilayah panliten.

Kahanan Alam lan Geografis Kutha Blitar

Kutha Blitar kang uga dikenal kanthi sebutan Kutha Patria, Kutha Lahar, lan Kutha Proklamator kanthi cara legal-formal madeg ing tanggal 1 April 1906. Sajrone pangrembakane, momentum kasebut ditetepake minangka dina dadine Kutha Blitar. Kutha Blitar nduweni amba mung 32,58 km², kang dibage dadi 3 (telu)

Kecamatan lan saben Kecamatan kabage dadi 7 (pitu) Kelurahan. Kecamatan kang paling amba yaiku Kecamatan Sunanwetan kanthi ambane 12,15 km², banjur Kecamatan Kepanjenkidul kanthi amba 10,50 km², lan Kecamatan Sukorejo 9,93 km².

Kahanan Pendhudhuk

Kahanan pendhudhuk yaiku kahanan wilayah kang dadi papan panggongone rakyat ing ngendi nggambarake masyarakat sinambungan karo alam lan pawongan liyane kanggo nyukupi kebutuhane.

No	Kecamatan	Presentase Penduduk		Kepadatan Penduduk Per km ²	
		2010	2017	2010	2017
1.	Sukorejo	33,37	32,66	4448	4605
2.	Kepanjenkidul	29,34	29,89	3700	3986
3.	Sananwetan	37,29	37,44	4063	4314
Kota Blitar		100,00	100,00	4063	4297

Sumber: sensus pendhudhuk (SP) lan proyeksi

Pendhudhuk Kutha Blitar Taun 2010-2035,
BPS Kutha Blitar.

Saka tabel ing ndhuwur bisa dideleng yen presentase pendhudhuk ing kutha Blitar paling akeh dhewe yaiku ana ing kecamatan Sananwetan ana 37,29% ing taun 2010 lan ana 37,44% ing taun 2017. Lan presentase jumlah pendhudhuk paling cilik yaiku pendhudhuk kecamatan Kepanjenkidul kang ana 29,34% ing taun 2010 lan 29,89% ing taun 2017.

Pangupajiwane Pendhudhuk

Pangupajiwa iku ateges golek upa utawa sandhang pangan supaya kabutuhane jiwa bisa kajangkepi. Akeh-akeh pendhudhuke Kutha Blitar iku kerja ing bagean Pegawai Perusahaan Swasta kanthi jumlah 13.627 jiwa. Lan uga ana maneh ing bagean dagang, kanthi jumlah 12.188 jiwa. Dene pendhudhuk kang kerja PNS/TNI ana 9.614 jiwa. Pendhudhuk kang kerja tani/ternak ana 3.806 jiwa. Dene pendhudhuk kang kerja liyane kayata penggalan, listrik, kontruksi, angkutan, lan pensiunan ana 5.147 jiwa.

Pendhidhikane Pendhudhuk

Pendhidhikan yaiku sawijine proses pasinaon ngenani kawruh lan ketrampilan kang nemtokake pola pikire masyarakat. Mayoritas pendhidhikan masyarakat Kutha Blitar yaiku Sarjana lan Magister. Sing paling sithik yaiku lulusan SD kanthi jumlah prosentase 1%. Lulusan SMP/SLTP prosentase yaiku ana 3%. Prosentase masyarakat lulusan SLTA/SMA ana 23%. Lulusan

Diploma I,II,III prosentase ana 16%. Dene sing S1 lan S2 prosentase paling akeh yaiku ana 57%. Saka andharan kasebut bisa didudut yen pendhidhikan iku dadi prioritas kang utama miturut masyarakat Kutha Blitar.

Agamane Pendhudhuk

Agama yaiku tatanan iman utawa kapitayan manungsa sajrone urip ing bebrayan. saliyane iku, agama bisa awujud tatanan norma kang dadi paugeran kanggo ngatur uripe manungsa ing alam donya lan sesambungane manungsa marang Gustine. Adhedhasar dhata ing Kantor Kementrian Agama Kutha Blitar, akeh-akeh pendhudhuk Kutha Blitar kang nganut agama Islam jumlahe ana 91,66% saka totale pendhudhuk. Dene sisane nganut agama Katolik 3,69% , Kristen 4,08%, Hindu 0,07%, Budha 0,41%, konghuchu 0,06%, lan liyane 0,03%.

Biografi Ir. Sukarno

Biografi asale saka basa Yunani, yaiku *bios* kang tegese urip, lan *graphien* kang tegese tulis. Ateges biografi mujudake sawijine tulisan ngenani kauripane manungsa tertamtu. Biografi bisa diarani minangka sawijine riwayat uripe manungsa tartamtu. (<http://kolom-biografi.blogspot.com>. diakses 2 Mei 2019tabuh 15.00).

Nama Lengkap	Sukarno
Sapaan Akab	Bung Karno atau Pak Karno
Agama	Islam
Gelar	Pahlawan Nasional
Tempat Lahir	Surabaya
Tanggal Lahir	6 Juni 1901
Warga Negara	Indonesia
Ayah	Raden Soekemi Sosrodiharjo
Ibu	Ida Ayu Nyoman Rai
Istri	Fatmawati, Hartini, Haryati Heldy Djafar, Inggit Garnasih, Kartini manoppo, Oetari, Ratna Sari Dewi, Yurike Sanger
Anak	Megawati Sukarno Putri, Mohammad Guruh Irianto Sukarno Putra, Rachmawati Sukarno Putri, Sukmawati Sukarnoputri, Taufan Sukarnoputra, Bayu Sukarnoputra, Totok Suryawan, Kartika Sari Dewi Sukarno, Ayu Gembirowati, Rukmini Sukarno, Guntur Sukarnoputra

No.	Jeneng Sekolah	Taun
1.	<i>Pendidikan Sekolah Dasar di Eerste Inlande School (EIS), Mojokerto</i>	-
2.	<i>Pendidikan Sekolah Dasar di Europeesche Lagere (ELS), Mojokerto</i>	1911
3.	<i>Hoogere Burger School (HBS), Surabaya</i>	1911-1915
4.	<i>Technische Hoge School, Bandung</i>	1920

Mula Bukane Mitos Bung Karno ing KWMBK Kutha Blitar

Sawise kapundhut pamawas masyarakat ngenani sosok Bung Karno ora owah, kabeh iku bisa dibuktekake saka masyarakat kang teka ziarah menyang makam Bung Karno ing Kutha Blitar iki. Taun 2001 saka panyuwunane kluwargane Bung Karno tembok kaca sakupenge cungkup joglo kasebut dibongkar. Saengga para rakyat kang kepengin ziarah bisa nyedhak menyang makame Bung Karno.

Owah-owahan ing bab pengelolaan iki nduweni pangaribawa gedhe marang para peziarah kang saya suwe saya akeh. Kaya pethilan ing ngisor iki.

"Setelah itu tahun 2004 ini berada dibawah pengelolaan dinas pariwisata dan image-nya berubah kalau dulu orang erziarah takut-takut lalu ketika di kelola oleh dinas pariwisata memang dibuka dan dikenalkan pada masyarakat bukan hanya sekedar berziarah tapi juga sekaligus berwisata." (Pak Kafi Annezar, 6 Mei 2019)

"Sawise iku taun 2004 iki ana ing pengelolaane dinas pariwisata lan citrane owah, biyen wong ziarah padha wedi banjur nalika dikelola karo dinas Pariwisata pancen dibuka lan dikenalke menyang masyarakat, ora mung ziarah wae uga kanthi tujuan wisata." (Pak Kafi Annezar, 6 Mei 2019)

Saka asil wawan wicara kasebut ngandharake yen saliyane ana penambahan ing bangunan lan fungsi bangunan yaiku perpustakaan lan

museum uga ana owah-owahan ing bab pengelolaan. Ingkang sadurunge dikelola kanthi cara militer lan semi militer saiki nalika dikelola dening Dinas Pariwisata. Ora mung dibuka saambane kanggo para peziarah lan wisatawan nanging uga diperkenalke minangka wisata unggulan kutha Blitar. Saengga bisa nambah mongkoge ati para warga Blitar amarga bisa nuweni objek wisata kang bisa dadi ciri khas dhaerah kutha Blitar.

Mitos Bung Karno Ing KWMBK

Ing KWMBKakeh banget ditemokake mitos-mitos kang di percaya karo masyarakat, peziarah lan wisatawan. Kanggo nggampangake panliti anggone nlliti lan jlentrehake data, sajrone panliten iki mitos bakal diperang dadi loro adhedhasar wujud yaiku mitos ngenani pribadine Bung Karno lan Mitos ngenani benda-benda ing KWMBK kang bakal di andharake ing ngisor iki.

Mitos Ngenani Pribadine Bung Karno

Mitos ngenani pribadine Bung Karno ing kene tegese mitos-mitos kang dipercaya masyarakat, peziarah lan wisatawan kang ana ing sosok Bung Karno, wis kondhang yen Bung Karno minangka tokoh kang nduweni pangaribawa gedhe iki di wartakake nduweni mitos-mitos kang wis ngrembaka ing bebrayan. Mitos apa wae kang wis lumrah di omongake ing bebrayan bakal di udhal ing ngisor.

Bisa Ngluwari Masalah Kanthi Wektu Singkat

Sajrone urip ing ndonya saben manungsa mesthi ora luput saka masalah. Ana masalah kang abot lan uga masalah kang entheng, beda pawongan uga beda cara ngadhepi masalahe. Ana saperangan pawongan kang nduweni kapitayan yen masalah sing gedhe bisa enggal rampung sawise sowan ing makame Bung Karno, bab iki bisa dideleng saka pethilan ing ngisor iki.

Ana saperangan masyarakat kang nduweni kapitayan yen sawise sowan lan ziarah ing makam Bung Karno masalah kang diadhepi bisa enggal rampung. Ora kabeh pawongan kang ziarah ing makam Bung Karno percaya karo mitos iki. Mitos kaya ngene iki mung kanggo saperangan pawongan wae dadi ora asipat umum.

Pangaribawa ing Donya Politik

Tokoh-tokoh politik kang sowan saperlu ziarah, kirim donga utawa nyuwun palilah ing jagade politik. Para tokoh politik mau saka maneka warna tingkatan. Wiwit calon lurah kepala desa nganti presiden republik Indonesia. Para tokoh kang misuwur ing jagade politik uga isih tresna lan kurmat marang Bung Karno. Salah siji cara kanggo nuduhake rasa kurmat lan tresna kasebut lumantar sowan lan ziarah menyang KWMBK. Ing antarane yaiku kayata Pak Jokowi, Pak Prabowo, saka calon gubernur-gubernur, Surya Paloh, Hary Tanoe, lan isih akeh tokoh-tokoh kang ziarah mrono.

Mitos Ngenani Benda-benda ing KWMBK

Mitos ngenani benda-benda ing KWMBK ing kene tegese mitos-mitos kang ngrembaka ing bebrayan ngenani benda-benda ing sakupenge makam Bung Karno kang dipercaya bisa mujudake pangajab utawa pepingine para peziarah lan wisatawan. Benda kang dikarepake ingkene awujud barang kang dipercaya nduweni daya *magis* sing antarane bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

Lukisan karya IB Said ing KWMBK

Sapa wae kang nate ziarah utawa wisata menyang KWMBK mesthi ora asing karo lukisan kang dipajang ing bagean ngarep museum Bung Karno. Akeh wong kang percaya yen lukisan kasebut ngandhut daya *magis* kang bisa narik kawigatene pengunjung supaya tansah nyedhak lan ngamati lukisan kasebut.

Bab kang narik kawigatene masyarakat menyang lukisan kasebut yaiku ngenani sorot mripat kang kagambar ing lukisan kasebut kaya-kaya bisa ngamati sakupenge lukisan kasebut. Saliyane iku uga kapitayan ngenani dhadha sisih kiwa ing lukisan kasebut kaya nduweni getaran kang mirip kaya dene jantunge manungsa. Akeh para wisatawan kang mrana saperlu mbuktekake mitos kasebut.

Watu krikil lan kembang ing sandhuwure makam Bung Karno

Nalika ziarah menyang KWMBK yen kita deleng saka cedhak bisa dideleng ana watu krikil werna ireng kang ana ing makam sangisore tumpukan kembang lan wewangen saka para peziarah. Anane krikil lan kembang kasebut Banjur ana saperangan peziarah kang percaya yen benda-benda kasebut nduweni kekuwatan khusus amarga dikupengi dening donga kang tansah mili saben

dinane uga amarga krikil lan kembang mau saka makame panggedhe dadi luwih dipercaya dening masyarakat nduweni kaluwihan kang bisa ngundhaake taraf ekonemine masyarakat lan nasib kang apik bakal teka utawa bakal beruntung.

Fungsi sajrone Mitos Bung Karno ing KWMBK

Mitos Bung Karno ing KWMBK nduweni fungsi-fungsi tertamtu tumrap masyarakat panyengkuyunge kaya dene ing ngisor iki

Minangka sistem proyeksi

Sistem proyeksi yaiku minangka sarana kaca benggal anggen-angen kolektif kolektif. Mitos Bung Karno ing KWMBK minangka piranti kanggo ngandharake apa sing satemene dikarepake dening masyarakat. Angen-angen iki diwujudake kanthi tumindak-tumindak ziarah kang isih diugemi dening masyarakat panyengkuyunge kaya dene kang diandharake dening juru kunci KWMBK Pak Kafi Annezar, yen Mitos Bung Karno ing KWMBK isih tetep diugemi lan dileruri dening masyarakat sakupenge nganti saiki amarga masyarakat mitayane yen kanthi sowan menyang KWMBK bakal pikantuk pitulungan saka Gusti Kang Maha Agung. Saliyane iku mitos Bung Karno ing KWMBK uga bisa nggawa dampak positif ing maneka warna aspek panguripan utamane ekonomi lan pariwisata.

Sarana Pengesahan Pranata-pranata lan Lembaga-lembaga Kabudayan.

(1) Pranatan kang tujuwane nyukupi kabutuhan ing bebrayan

Sawijine pranatan kang ditemoni ing KWMBK yaiku masyarakat kang sowan saperlu ziarah kanthi maneka warna tujuwan lan pangajab. Anane KWMBK lan kapitayan-kapitayan kang ngrembaka ing satengahe bebrayan menehi sugesti positif marang panguripane bebrayan. Menehi rasa percaya dhiru supaya tansah ngupaya kanthi tumemen supaya uripe dadi luwih apik.

(2) Pranatan kang Tujuwane Nyukupi Kabutuhan Manungsa kanggo Pangupajiwa

KWMBK nduweni masyarakat panyengkuyung kang ngrembaka kanthi apik ing bidhang ekonomi. Bab kasebut kang bida dadi kaluwihan saka anane KWMBK. Saka anane KWMBK rudha ekonomine masyarakat sekitar bisa terus lumaku lan nampa manfaat kang gedhe ing bidhang pangupajiwane. Saengga masyarakat

tansah ngormati lan njaga KWMBK supaya tetep bisa menehi manfaat kanggo masyarakat Blitar khususé uga masyarakat Indonesia umume.

(3) Pranatan kang Tujuwane Nyukupi Kabutuhan-Kabutuhan Ilmiah Manungsa

Anane KWMBK kang awale mung awujud makam wae sairing karo pangrembagane jaman saiki ana perpustakaan nasional nal Museum kang ing kono akeh banget buku-buku kanggo nunjang kabutuhan ilmiah masyarakat. Pribadhine Bung Karno iku uga kaya-kaya ora ana enteke kanggo dionceki lan ditliti minangka produk ilmiah kang tansah relevan ing jaman saiki.

(4) Pranatan kang Tujuwane Nyukupi Kabutuhan Manungsa Ngenani Kaendahan lan Rekreasi

Cundhuk karo mulabukane KWMBK wiwit taun 2004 nalika pengelolaane diserahake menyang dinas pariwisata KWMBK tansah ngrembaka dadi papan wisata kang dadi tetenger lan kebanggaan kutha Blitar. Para wisatawan bisa nikmati wisata pendidikan ing perpustakaan, wisata sejarah menyang museum lan wisata religi ing makam Proklamator Bung Karno.

Wiwit taun 2004 pembangunan ing KWMBK dirancang kanthi apik saengga bisa dadi *landmark* Kutha Blitar. KWMBK kang dadi kebanggane Kutha Blitar nduweni panggonan kang kebukak lan amba saengga bisa menehi lahan rekreasi marang para wisatawan supaya bisa nikmati kaendahane KWMBK kanthi cara santai lan menghibur.

(5) Pranatan kang Tujuwane Nyukupi Kabutuhan Manungsa Kanggo Sesambungan karo Gusti Kang Maha Kuwasa lan Alam Ghaib

Tujuwan utamane para wisatawan biyasane tumuju menyang makam Bung Karno. Ing kene kaya kang wis diandharake yen ana maneka warna kapitayan ing makam Bung Karno iki. Ing makam kasebut uga kaya lumrahe kanggo ziarah lan ndedonga nanging uga kanggo wong-wong kang nduweni pangajab-pangajab pribadhi kang beda wong siji lan sijine.

Masyarakat kang sowan lan ziarah nduweni kapitayan marang sawijine kekuwatan kang bisa mujudake pangajabe. Saka kapitayan kasebut masyarakat banjur nindakake laku-laku kang dipercaya bisa nyedhakake dheweke marang pangajab-pangajabe.

(6) Pranatan kang Tujuwane Nyukupi Kabutuhan Manungsa Kanggo Ngatur lan Ngolah Panguripan ing Negara

KWMBK kang nyimpen layone Presiden Republik Indonesia kang Kapisan kasebut nduweni arti penting ing jagade politik Indonesia wiwit biyen nganti saiki. Tuladhane ing jagade kepemimpinan wis cetha akeh banget karakter kepemimpinane Bung Karno kang bisa di tuladhani dening para pemimpin ing mangsa saiki.

Sarana Pendhidhikan

Saka andharan sadurunge sajrone simbol lan makna kang kinandhut sajrone tumindak ziarah menyang KWMBK nduweni paedah lan ngandhut nilai budaya kanggo nggulawenthah generasi mudha, nilai-nilai luhur iki dadi landhesan urip ing masyarakat panyengkuyunge. Mula saka iku nilai-nilai kasebut ngandhut unsur-unsur pendhidhikan saengga perlu ditrepake supaya para generasi mudha bisa mangerteni kang sinurat lan sumirat sajrone Mitos Bung Karno ing KWMBK ajaran-ajaran kang bisa dijupuk kaya dene: Nilai Religi, Nilai Nasionalisme, lan Nilai sosial.

Sarana Piranti kanggo Meksa lan Ngawasi Supaya Aturan ing Bebrayan Tetep Bisa Diugemi

Nidakake ziarah ing KWMBK isih diugemi dening masyarakat panyengkuyunge, pramila nindakake ziarah ing KWMBK dimaksudake supaya tetep njaga salah siji tata cara ziarah ing agamane, supaya oleh kantentreman batin, uripe tentrem, lancar rejekine, bisa rampung sakabehe masalahe adoh saka bebaya, landiparingi seger kawarasan. Mula anggane sowan lan ziarah ing kono masyarakat ora kena sembarangan kudu tansah bisa njaga tumindak lan pocapane kanthi becik supaya ora nerak paugeran-paugeran norma-norma ing masyarakat. Sandang panganggo nalika sowan uga kudu mujudake rasa kurmat kanthi nganggo sandhangan kang sopan. Bab-bab kasebut isih dijaga lan diugemi supaya sing sapa sowan menyang rana bisa tetep ngormati lan njaga swasana khidmat ing KWMBK.

Fungsi-fungsi Liyane

Sajrone Mitos Bung Karno ing KWMBK kang kawawas ngunanake konsep fungsi Bascom kang wis diandharake, uga ditemokake fungsi liya yaiku:

(1) Minangka arana ngaketake paseduluran

Lumantar mitos Bung Karno ing KWMBK iki bisa ngraketake pasedulurane masyarakat panyengkuyunge. Anane KWMBK uga nuwuhake paguyuban-paguyuban masyarakat kang raket. Merga saka paguyuban-paguyuban iku sesambungane masyarakat sakupenge KWMBK saya guyub kayadene nalika kegiatan slametan ing haul Bung Karno para warga sakupenge makam Bung Karno padha gotong royong kanggo mujudake adicara kasebut.

(2) Minangka sarana kanggo nentremake ati

Makam utawa pasareyan biyasane nduweni swasana kang sepi lan khidmat lan panggonan kasebut raket karo kegiatan religius saengga nalika sowan ing KWMBK para peziarah uga ngrasakake kahanan kang cocog kanggo nentremake atina lumantar ziarah lan ndedonga.

(3) Minangka sarana kanggo ngalab berkah

Kaya kang wis diandharake ing ndhuwur ngenani pangarep-arep lan daya upaya dening para peziarah yang percaya yen dheweke sowan lan ziarah menyang KWMBK bisa pikantuk berkah lan lancar rejekine. Tata cara ziarah saben pawongan uga beda-beda manut kapercayan lan pengalamane dhewe-dhewe masiya padha-padha nduweni pangajab lancar rejekine.

(4) Minangka sarana panggulawenthah tumrap para mudha

KWMBK cocog banget kanggo sarana pangulawenthah para mudha ing jagate akademis utawa pangrembakane karaktere manungsa. KWMBK nduweni museum kang kebak informasi ngenani Bung Karno lan masa-masa perjuangan Indonesia. Uga nduweni perpustakaan kanthi buku-buku kang bisa dienggo dadi sarana pasinaon lan ngrembakake ilmu pengetahuan lan wawasane para mudha.

Persepsi Masyarakat ngenani Mitos Bung Karno ing KWMBK

Saka angket kang disebar menyang perwakilan masyarakat ing Kutha Blitar kasebut bisa ndhukung pamawas-pamawas saka informan primer. Ing kene panliti milih 30 responden kang dipilih kanthi cara acak. Saka 30 responden 100% weruh panggone KWMBK, weruh sapa iku Bung Karno, weruh crita-crita ngenani Bung Karno. 30 responden acak kasebut makili para masyarakat kutha Blitar kang ngerti lan percata anane mitos-mitos ing KWMBK. Uga pangaribawane mitos Bung Karno ing

KWMBK ing sektor ekonomi lan pariwisata. Masyarakat uga sadhar ngenani penting njaga kapitayan-kapitayan kasebut supaya bisa dadi sarana pasinaon lan pitutur becik tumrap para mudha minangka generasi penerus bangsasupaya ora ngilangi idhentitase saengga bisa njaga solah bawane lumantar kabudayan.

PANUTUP

Dudutan

Pribadhi agung kang ditemoni sajroning sosok Bung Karno nuwuhake sawernane kapitayan kang ngrembaka ing masyarakat sawise panjenengane seda. Kapitayan-kapitayan kasebut nuwuhake mitos-mitos. Mitos-mitos kasebut kaperang dadi loro yaiku mitos ngenani pribadhi Bung Karno yaiku (1) bisa ngluwar masalah kanthi wektu singkat, (2) pangaribawa ing donya politik, (3) Dipercaya Bisa Nglancarake Rejeki lan mitos mitos ngenani benda-benda ing KWMBK yaiku (1) lukisan karya IB Said ing KWMBK, (2)Watu Krikil lan Kembang ing Sandhuwure Makam Bung Karno

Mitos-mitos kasebut nduweni fungsi prantan yaiku (1) pranatan kang tujuwane nyukupi kabutuhan ing bebrayan, (2) pranatan kang tujuwane nyukupi kabutuhan manungsa kanggo pangupajiwa, (3) pranatan kang tujuwane nyukupi kabutuhan-kabutuhan ilmiah manungsa, (4) pranatan kang tujuwane nyukupi kabutuhan manungsa ngenani kaendahan lan rekreasi, (5) pranatan kang tujuwane nyukupi kabutuhan manungsa kanggo sesambungan karo Gusti Kang Maha Kuwasa lan alam ghaib, (6) pranatan kang tujuwane nyukupi kabutuhan manungsa kanggo ngatur lan ngolah panguripan ing Negara.

Masyarakat Kutha Blitar weruh ngenani mitos-mitos kang ana ing KWMBK. Anane mitos Bung Karno ing KWMBK bisa ngundhake potensi ekonomi lan wisata ing Kutha Blitar. masyarakat Blitar uga percaya ngenani mitos Bung Karno ing KWMBK bisa nglancarake rejeki lan supaya bisa munggah drajad pangkate ing donyane politik.

Pamrayoga

Pangrembakane jaman sing saya maju ndadekake kabudayan Jawa tansaya kegerus kalungguhane, mligine ngenani kabudayan kang awujud folklor separo lisan. Mula saka iki folklor separo lisan gampang dilalekake yen ora dibarengi sarana nglestarekake ngnakake metode kang selaras karo pangrembakane jaman tinimbang karya sastra tulis. Pamrayoga tumrap pamaca yaiku :

(1) Generasi enom kudu bisa nglestarekake kabudayan dhaerah supaya kabudayan dhaerah kang ana ora dijupuk bangsa liya. Masyarakat jawa kudu ngerteni lan ngrembakaake folklor separo lisan kang awujud

kapitayan lan tradhisi-tradhisi, amerga kapitayan lan tradisi sing urip lan cedhak ing satengahing masyarakat wigati banget kanggo diuri-uri.

- (2) Kutha Blitar kang dadi papan pasareyane tokoh agung Bung Karno lan masyarakate kudu bisa njaga lan nguri-uri nilai-nilai luhur saka Bung Karno supaya tansah ngrembaka lan bisa dadi pedhoman anggone urip ing bangsa Indonesia iki.
- (3) Bisa menehi paedah marang wong kang durung ngerteni ngenani Mitos Bung Karno ing KWMBK kang manggon ing Kutha Blitar.

KAPUSTAKAN

- Adam, Cindy. 1965. *Bung Karno Penyambung Lidah Rakyat Indonesia*. New York: The Bobbs-Merrill Company Inc
- Ahmadi, Abu. 1986. *Antropologi Budaya*. Surabaya: CV Pelangi
- Andriani, Fransisca. 2012. "Mitos Alas Ketonggo Srigati Petilasan Prabu Brawijaya V) di Desa Babadan, Kecamatan Aron, Kabupaten Ngawi (Kajian Struktur, Fungsi, Nilai Budaya, dan Pengaruh)(<https://jurnalmahasiswa.unesa.ac.id/index.php/bapala/article/view/22393/20529>) kaakses tanggal 10 Mei 2019 tabuh 14.20 WIB
- Aprilia, Eka. 2017. Artikel *Gambaran Umum Kota Blitar* (<http://eprints.umm.ac.id/35916/4/jiptummpg-gdl-ekaapriliala-49115-4-babiii.pdf>) kaakses tanggal 9 Mei 2019 tabuh 22:33 WIB
- Arikunto, Suharsimi. 2002. *Prosedur Penelitian Suatu Pendekatan Praktek*. Jakarta: PT Rineka Cipta
- Badan Pusat Statistik Kota Blitar. 2018. Buku Online *Kota Blitar dalam Angka:Blitar Municipality in Figures* (<file:///Kota%20Blitar%20Dalam%20Angka%202018.pdf>) kaakses tanggal 8 Mei 2019 tabuh 15:17 WIB
- Crista, Merry. 2013. "Mitos lan Tradhisi ing Pasareyan Sunan Bejagung Semanding Kabupaten Tuban". *Skripsi Program Sarjana Universitas Negeri Surabaya* (ora diterbitake)
- Danandjaja, James. 1984. *Foklor Indonesia*. Jakarta: Pustaka Utama Graviti
- Dewi , A.A. Putri Candra Purnama lan Sumarjiana, I Ketut Laba. 2014. Persepsi Masyarakat di Balik Mitos Pohon Beringin di Pura Kehen Desa Adat Cempaga, Kecamatan Bangli, Kabupaten Bangli. (<http://jurnal.unmas.ac.id/index.php/JSP/article/view/60/36>) 10 Mei 2019 tabuh 14.20 WIB
- Endraswara, Suwardi. 2006. *Metode, Teori, Teknik Penelitian Kebudayaan*. Yogyakarta: Pustaka Widyatama
- Geertz, Clifford. 1981. *Abangan, Santri, Priyayi dalam Masyarakat Jawa*. Jakarta: Pustaka Utama
- Heru, Satoto. 1984. *Simbolisme dalam Budaya Jawa*. Yogyakarta: Hanindita Graham Widya
- Hutomo, Suripan Sadi. 1991. *Mutiara yang Terlupakan*. Surabaya: HISKI
- Indrawati, Cindy. 2018. Mitos-Mitos di Kecamatan Tanjunganom Kabupaten Nganjuk Jawa Timur: Analisis Struktur, Fungsi, Nilai Budaya, dan Pengaruh. (<https://jurnalmahasiswa.unesa.ac.id/index.php/bapala/article/view/27264/24936>) kaakses tanggal 9 Mei 2019 tabuh 22:33 WIB
- Iswidayanti, Sri. 2007. Fungsi Mitos dalam Kehidupan Sosial Budaya Masyarakat Pendukungnya. (<https://journal.unnes.ac.id/nju/index.php/harmonia/article/view/790>) kaakses tanggal 9 Mei 2019 tabuh 22:33 WIB
- Koentjaraningrat. 1984. *Kabudayan Jawa*. Jakarta: Balai Pustaka
- Kristiani, Ulfa. 2008. "Mitos Watu Akik ing Galeri Mbah Lamidi (Tintingan Folklor)". *Skripsi Program Sarjana Universitas Negeri Surabaya* (ora diterbitake)
- Kuntowijoyo. 1987. *Budaya dan Masyarakat*. Yogyakarta: PT Tiara Wacana
- Kurniawan, Nurudin Agus. 2008. "Tintingan Struktural Mitos Nyi Rara Kidul ing Desa Nglebeng Kecamatan Panggul Kabupaten Trenggalek". *Skripsi Program Sarjana Universitas Negeri Surabaya* (ora diterbitake)
- Luxemburg. 1989. *Pengantar Ilmu Sastra*. Jakarta: PT Gramedia
- Maulana, Ahmad. 2015. *Biografi Sukarno* (<http://tibuku.com/biografi-ir-soekarno/>) kaakses tanggal 9 Mei 2019 tabuh 21:30 WIB
- Moleong, J Lexy. 2006. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung: PT Gramedia
- Mulder, Niel. 1984. *Kebatinan dan Hidup Sehari-hari Orang Jawa Kelangsungan Perubahan Kultural*. Jakarta: PT Gramedia
- Pateda. 2001. *Semiotik Leksikal*. Jakarta: PT Rineka Cipta
- Pemerintah Kota Blitar. 2013. Artikel *Kota Blitar* (<https://docplayer.info/46689937-Kota-blitar-i-kondisi-umum-wilayah-a-luas-dan-batas-wilayah.html>) kaakses tanggal 8 Mei 2019 tabuh 5:34 WIB
- Poerwa darminta. 1939. *Kamus Umum Bahasa Indonesia*. Jakarta: Balai Pustaka
- Pranawa, Sudaryanto. 2001. *Kamus pepak Basa Jawa*. Yogyakarta: Badan Pekerja Kongres Basa Jawa
- Ratna, Nyoman Kutha. 2009. *Teori, Metode, dan Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Belajar
- Soedarsana, Prof. Dr. 1986. *Kesenian Bahasa dan Foklor Jawa*. Yogyakarta
- Wibowo, Afif Andi. 2011. "Persepsi Masyarakat Terhadap Mitos Air Tiga Rasa di Lingkungan Makam Sunan Muria Kabupaten Kudus". *Skripsi Program Sarjana Universitas Negeri Semarang* (ora diterbitake)